

ПРИНОС В ИЗУЧАВАНЕТО НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ¹

В предговора към книгата си „Стоян Михайловски. Баснописец и сатирик“, излязла в края на 1956 г., Ангел Тодоров пояснява, че „... замислена по основа като биографична“ тя придобила литературно-критически характер, тъй като в нея се стигнало до произведенията на писателя. Получило се художествена публицистика — „симбиоза“ — съчетание на художествено описание (разказ) с анализ (теория). Тези обяснения и уговорки, това своеобразие изобщо на книгата, не могат да не се вземат предвид при нейната оценка. На нея трябва да се погледне не само като на пръв опит на Ангел Тодоров, но и като на един от редките опити в нашата литература за осъществяване на такава „симбиоза“. Предварително може да се каже, че този опит в общи линии е сполучлив.

„Разказът“ (художественото описание, биографичният материал), така както го намираме главно в първите глави, се чете увлекателно. Макар и не особено богат, тъй като е събиран при крайно трудни условия, биографичният материал освежава изложението. Разказани са някои нови факти и случки. Като резултат от тази полубелетристична част на книгата по-релефно изпъкват епохата и главно образът на големия поет-сатирик. Задържат вниманието описанията на училищните години на поета, на живота му в лицей, във Франция, Русе, София... Оживява образът на младия и самотен, бодро стъпващ по калдъръмените улици на Поленин (Дойран) учител, на мрачния, пессимистично настроен и съсредоточен студент в библиотеката на Екс ан прованс, на негодуващия и смело борец се срещу кариеристите още в първите години от Освобождението юрист... Интересни са и случките, в които се разказва за връзките и отношенията на поета към българските писатели в онова време. Горд и непреклонен, Михайловски отстоява мъжествено отначало всички несгоди и огорчения, живеейки с най-чист житейски идеализъм и със съзнание за благородната обществена мисия на писателя...

Почти прекъснал в трета и четвърта глава белетристичния „елемент“, в края на книгата (пета глава „Заник“) Ангел Тодоров подновява разказа за Михайловски, но вече за стария, оттеглил се от активна обществена и литературна дейност поет, за неговите искрени и дълбоки чувства към

обаятелната и културна францужойка Маргарита Ламбрам, в дома на която се събира цветът на българската интелигенция в годините преди Балканската война. В тези глави и при тези случаи Ангел Тодоров използва чисто белетристични похвати — диалог, сцени, при които съпоставя и сблъсква отделни лица, художествено описание и т. н. И с това прави изложението разнообразно и увлекателно. Заслуга тук има и яснотата на мисълта, точността на изрази и езика.

Не всички сцени и реплики обаче са еднакво убедителни и „достоверни“ — в съгласие с психологията на поета и с действителната историческа обстановка. Трудно може да се приеме например, че Михайловски е водил такъв разговор с Йоаким Груев за първото чествуване на Кирил и Методи, какъвто е описан в книгата и особено спорен е начинът, по който е предадено решението на поета да напише песен за чествуването (стр. 47, 48); или пък инсценираният разговор с Вела Благоева (стр. 93, 94) и др. Среца се и неестествено свързване на разказ с анализ, на повествование с художествен разбор. Не се е отдало на автора да избегне и пресодолее двустилието. Още в началото на книгата се заговорва за годината, в която се родил Михайловски, за намръщения му баща или дядо. След това обаче този момент се изоставя и започват цитати за състоянието на гр. Елена. Би могло да се пожелае разказаните епизоди, инсценираните разговори да се използват по-добре за изясняване началото на творческите интереси и прояви на поета или като потик за създаване на едни или други произведения.

От най-голямо значение за книгата е „теорията“, „анализът“, оценката, която се дава на творческото дело на Стоян Михайловски. Ангел Тодоров се спира на отделните произведения хронологически, като проследява живота и целия идейно-творчески път на поета. Характерът на книгата оправдава такова разглеждане. Следвайки живота на писателя и обществената му дейност, Ангел Тодоров последователно съобщава някои интересни данни за възникването на отделни творби, за първите им публикации, редакции, в отделни случаи и за общественно-литературното им въздействие и т. н. Този фактологически коментар е несъмнена заслуга на А. Тодоров. Анализите, разсъжденията и изводите по-нататък са насочени към това — да се покаже силата на голе-

¹ Унгел Тодоров, Стоян Михайловски. Баснописец и сатирик, изд. Български писател, 1956.

мия поет-сатирик и изобличител, на големия критически реалист. И то много повече, отколкото досега е правено. Разбира се, не са забравени и противоречията, колебанията, непоследователността на Михайловски, неговият борчески патос и нападателност, неговият песимизъм и примирение. Книгата на Ангел Тодоров прибавя още някои черти, изяснява някои нови страни в идейната и литературната физиономия на поета. Някогашната „психологическа загадка“ става още по-ясна. Въоръжен с научно-марксистически поглед към литературното наследство, преодолял в значителна степен ограничеността на марксистическата критика в миналото, авторът успява да покаже по-убедително и колебанията, и консерватизма, и песимизма на Михайловски. И то не само с произхода му, но и с влиянието на френските консервативни романтици, с общото състояние в страната — главно оная угнетяваща и убиваща атмосфера, която буржоазията създава за писателите, — с особеностите на поетовата личност. Същевременно навсякъде се подчертава — и това е най-важното — сатирично-изобличителният характер на творчеството на поета, обективно-прогресивната роля на неговата сатира. Стоян Михайловски е представен преди всичко като смел критик на буржоазното общество у нас, като неспокоен дух, като поет-воин, чужд на всяка мисъл за самоцелна поезия, за когото художественото слово е оръжие. . .

Дълъг, интересен и зигзагообразен, с подеми и истински падения е неговият път — от сатиричните стихове в „Читалище“ 1874 г. през „Книга за българския народ“ и „Точиларят“ до религиозните стихове и проповеди в „Църковен вестник“. Естествено Ангел Тодоров се спира на онези произведения, които имат най-голяма идейно-художествена стойност, които и днес не са изгубили значението си. Наред с „Книга за българския народ“ той основателно разглежда по-подробно и такива извънредно ценни, но сравнително малко известни творби, като „Точиларят“, „От развала към провала“ и др. Така в сатиричната драматична псема „Точиларят“ — отражение на селските бунтове в Шабла и Дуранкулак Михайловски, въпреки някои противоречия и тук, е взел положително отношение към бунтовете, както с право твърди А. Тодоров, стига до истински борчески патос. „Тоя патос не е абстрактен, той е въплътен в конкретен човешки образ, типичен за възпроизвежданите събития — точиларят: с тоя и други образи в поемата Михайловски **издига своя реалистичен метод до историческа перспектива**, участва с творчеството си в прогресивното движение на народа“ (стр. 196). „Точиларят“,

както и „Пролог към книга за робите“ са ярки документи за идейното извисяване на поета, за доближаването и „братименето“ му със социалистите.

Твърде интересни са „диалогиранияте очерци“ на Михайловски „От развала към провала“. Тези очерци не са само остро изобличение на буржоазната жълта преса, на продажните журналисти. Те са забележителни и с това, че в тях е въведен положителен герой (макар и слаб като художествен образ) социалистката журналистка Ева Кабзамалова — „първият образ в нашата литература на жена журналистка“ — както отбелязва Ангел Тодоров. Въпреки неприязненото отношение на Михайловски към социализма, толкова чисти и обаятелни са били социалистите, че не са могли да не му направят впечатление и дори един светъл образ на жена социалистка да влезе в произведенията му като положителен герой.

Изтъквайки големите достойнства на „Книга за българския народ“, Ангел Тодоров прави и интересен, не безуспешен опит да отиде по-напред в тълкуване на поемата — да види не само дълбокорелистичната картина на „подлостите и мерзостите на насилията и политическата корупция“, но и стремежа на поета чрез изобличение на мрачното настояще да насочи читателя и към по-доброто, по-светлото. „Когато рисува всевъзможните паши, индивидуализирани образи на различни грозни и отрицателни явления в тогавашния български живот, Михайловски сякаш непрекъснато ни посочва, че тези явления трябва да бъдат преодоляни, за да възтържествува тяхната прекрасна противоположност. Сред целия гмеж от отвратителни неща възсиява идеалът на писателя за прекрасното, понякога обрисуван пряко, в положителни образи — и в репрестанното чувство за това жадувано **прекрасно** се таи нашата естетическа наслада, положителното „нравствено въздействие“ на произведението“. (стр. 162). Така в метода на поета, в реализма на Михайловски се търсят и откриват нови черти и особености. Ангел Тодоров обаче не е изяснил напълно последния период от творческия път на поета — след 1905 г. Колкото и незначителен да е този период, той се нуждае от научно осветление.

Марксистическата критика (Георги Бакалов, Николай С. Державин и някои други) се е занимавала главно с определяне класовата основа, „социалния еквивалент“ на сатирата на Михайловски, с изясняване обществената позиция на поета, с обществената също така функция на неговото литературно дело. И в редица отношения идва до приемливи, от обществена социологична гледна точка изводи за чор-

баджийския (Г. Бакалов) или дребнобуржоазния (Н. С. Державин) характер на критиката на Стоян Михайловски. В полемиката между Бакалов и Державин Тодор Павлов защитава позицията на Бакалов. Между това още в 1937 г. Георги Бакалов пише статия във в. „Заря“ не толкова за „чорбаджийския идеал“, колкото за „прогресивната сатира на Стоян Михайловски“, както е озаглавена статията. Разбира се, работата не е само до общите разсъждения, а до специфичните особености на сатиричното творчество на Михайловски. С тези въпроси марксистическата критика в миналото по-малко се е занимавала. Ангел Тодоров не взема определено отношение към казаното досега от марксистическата (и не само от нея) критика, макар редица изводи и констатации в книгата да са направени по-рано, а това обстоятелство задължава авторът да отбележи направеното преди него.

Без съмнение, както посочихме вече, в известно отношение Ангел Тодоров придвижва напред отношението на нашата литературна история и критика към неговото литературно дело. В редица случаи обаче книгата остава на равнището на установеното и казаното преди това — а то е далеч недостатъчно. И спирането при известни общи твърдения и оценки може да се посочи като сериозен недостатък на разглежданата книга. Освен това би могло да се пожелае ценният материал да се обедини и около по-големи, обобщаващи творчески проблеми. Може би и самият начин на изложение да допринася за по-особения тон на книгата, но често в нея се изгубват проблемността и последователността, превес взема общото информизиране. Това се отнася за по-голямата част от произведенията на поета и за неговите басни, които се разглеждат в няколко глави по реда на публикуването им. Преобладава и обикновеното предаване съдържанието на отделните творби. Макар книгата да има по-особен характер, все пак това е една монография и читателят с право очаква да види и прочете по-конкретен художествен анализ на творбите на поета, по-богато разкриващ своеобразието на сатирата на Стоян Михайловски. Авторът е трябвало да направи повече, за да посочи онова, което отличава Михайловски от другите български критически реалисти и сатирици, с повече надблюдение върху неговите похвати, стил, език. Глави като „Живот-сражение“ и „Основно време“ дават възможност за много по-задълбочено изясняване на поетичното, сатирично майсторство на Михайловски. Специални проблеми възникват например във връзка с онова винаги ясно и категорично, а не скрито отношение на

поета към обществените недъзи и към злото, в изобличение на което той е неморим, за поетичния му стил — ударен и злободневен, енергичен и публицистичен, но твърде разсъдъчен, риторичен и недостатъчно поетичен; за еднообразието и повторението на поетичните похвати; за хиперболизацията, за използване метафоричното значение на думите и т. н. Недостатъчно е казаното — от гледна точка на поетичното майсторство — и за „Книга за българския народ“, най-значителната творба на Михайловски, на която Ангел Тодоров е посветил с право най-много страници. Много повече би могло да се говори за езика на Михайловски, за неговата изключителна езикова изобретателност и за богатството на неповтарящи се думи... Необходима е и по-голяма критичност към създаденото от писателя и преодоляване на апологитичното отношение към Михайловски на отделни места.

Ангел Тодоров почти забравя да прави критически бележки при разглеждането на произведенията дори и при най-очевидните техни художествени слабости. Увлечен в изтъкване на изключително богатото сатирично съдържание и изобличителен, но публицистичен, патос на пример на „Книга за българския народ“ и на „От развала към провала“ авторът силно надценява художествените им достоинства. Според А. Тодоров в „Книга за българския народ“ имало „добре индивидуализирани образи“, „раздвижена картина на живота“, поетът не доказвал, а показвал... А „Книга за българския народ“ притежава в твърде незначителна степен тези качества. Това показва нейната недостатъчна популярност и особено фактът, че едва ли могат да се прочетат без истинска мъка повече от три-четири глави — „дни“ — от поемата, въпреки остроумието на поета и остротата на изобличението. Съмнително е дали могат да „оживеят“ и при най-добри артисти „диалогизирани очерки“ „От развала към провала“, тъй като и в тях няма същинско сценично действие и напълно художествено индивидуализирани образи.

Общият социологично-информативен характер на оценките се проявява особено ярко при разглеждане на басните. След разяснение „поуката“ от баснята „Ехидна и орел“ Ангел Тодоров продължава на стр. 124 за другите му басни: „Пчела и муха; пчелата се хвали, че прави мед и „восъвец“, а мухата скромно отбелязва, че такива работи не прави, но и не жили... Пеперуда: след смъртта на орела, пеперудата я поканили да стане цар на птиците, но тя отказва, тъй като „на пеперудите не подобава“ да носят корона —

трябва да се намери пак птица с орелски нокът и „орелска клъвка“: в „поуката“ баснописецът сочи за пример пеперудата и иска такова съзнание от „българските момци“, които без особени способности ламтят да стават „паши и големци“...

Пчела и трендафил: пчелата укорява трендафила, че бode, но той ѝ напомня, че и тя жили: „Твойто жило — по-злостно е от всякакво бодило...“ (курсивът и пунктоацията са на автора Ангел Тодоров). По същия начин на следващата страница съобщава и за други басни: „Дявол и ехидна“, „Магаре и камила“, „Трънакът“ и др. Очевидно с едно такова доста безкрило преразказване съдържанието на басните не може да се стигне до задълбочено проникване в тяхната идейна същина, до разкриване на художествената им стойност.

Когато посочваме тези недостатъци в книгата и в метода на Ангел Тодоров, не изпускаме предвид и по-особения ѝ облик. Допълненията, за които става дума, могат да бъдат включени в онези глави и страници, които са посветени на разглеждане на отделните произведения. Бележките се отнасят повече до самия начин на „анализ“.

Тук, във връзка с басните на Михайловски, би могло да се помисли и за подзаглавието на книгата — „баснописец и сатирик“. Кое дава право на автора да поставя на първо място делото на Михайловски като баснописец? Може би той смята, че басните са най-значителното изобщо в творчеството му? В книгата обаче не им е отделено такова място, а и приведенят пример на тълкуване свидетелствува за по-друго отношение... Може да се помисли и за заглавията на отделните глави. Дали например заглавието „Основно време“ не може да се отнесе и за 80-те години, а „Живот-сражение“ и за 90-те години?

Книгата би спечелила, ако в нея се отделише повече място за общественото въздействие на произведенията на Михайловски, за това как се възприемат още на времето, когато излизат. Съществуват данни, които свидетелствуват, че сатиричните работи на Михайловски са изиграли значителна обществена роля. Те са възприемани радушно и от най-прогресивните среди у нас — социалистите. На IV конгрес на Българската социалдемократична партия, състоял се през юли 1897 г. в Казанлък, делегатите на конгреса начело с Благоев излизат на разходка из околностите на града и декламираат части от току-що излязлата „Книга за българския народ“ на Стоян Михайловски, който „... давал ухо на новото време“, както се съобщава в една дописка за конгреса във в. „Социалист“, г. III, бр. 54 от 1. VIII. 1897 г. А в брой 4, 1900 г. на „Червен народен календар“, на стр. 42 е поместен откъс — шест стиха, петия ден — от „Книга за българския народ“:

„Законът казват е юзда... Да, верно, юзда за сиромасите...“

В стихотворния сборник на Г. Бакалов „Лъчи на поезията“, Стоян Михайловски — с псевдоним Драгостин Истров Муслак — е представен с 34 стихотворения — на второ място (след Вазов) по броя на поместените работи.

Крайната равностметка от тези кратки бележки е, че книгата „Стоян Михайловски. Баснописец и сатирик“ е едно положително явление в нашият литературна критика и публицистика — принос в изучаването на поета. По-голямото задълбочаване при разглеждането на творчеството, повече конкретни художествени анализи биха допринесли за още по-пълното разкриване образа на големия сатирик-баснописец.

ЖЕЛЮ АВДЖИЕВ

К Н И Г О П И С

Габе, Дора. Неспokoйнo време. Поеми и стихове. С., Бълг. писател, 1957. 116 с.

Исаева, Людмила. Сърцето говори. Стихотворения. С., Бълг. писател, 1957. 64 с.

Калфов, Дамян. Избрани разкази. С., Бълг. писател, 1957. 404 с.

Несторов, Бончо. През снежното поле. Разкази за деца и юноши. С., Бълг. писател, 1957. 104 с.

Михайлов, Панчо. Малката партизанка. Повест. С., Нар. младеж, 1957. 139 с.

Калоянов, Асен, Стихотворения. С., Бълг. писател, 1957. 155 с.

Полянов, Владимир. Епоха на смелите. С., Народна младеж, 1957. 288 с.

Даскалов, Ст. Ц. Първа дружба. Роман. С., Народна култура, 1957. 346 с.

Топенчаров, Владимир. Ветрове над Египет. С., Изд. на Българската комунистическа партия, 1957, 252 с.

Кондарев, Никола. Идеологията на Любен Каравелов, С., Изд. на Българската комунистическа партия, 1957. 302 с.

Славейкова, Светослава. Дядо Славейков. С., Нар. младеж. 132 с.

Константинов, Алеко. Съчинения т. I, С., Бълг. писател, 1957. 507 с.

Константинов Алеко. Съчинения т.

II, С., Бълг. писател, 1957. 452 с.

Пламенов, Алеко Андреев. Песни и поеми. С., Бълг. писател, 1957. 115 с.

Ханчев, Веселин. Стихове в паласките. С. Държ. военно издателство, 1957. 108 с.

Рудников, Иван. Конник през пустата. Стихотворения. С., Държ. военно издателство при МНО, 1957. 110 с.

Чилингиров, Силиян. Хляб наш насущний. С. Бълг. писател, 1957. 272 с.

Митов, Богдан. Очите на мама. С., Нар. младеж, 1957. 70 с.

Игнатов, Рангел. Дълг. С., Държ. воен. изд., 1957. 438 с.

Русев, Харалан. Залез слънце. С., Бълг. писател, 1957. 260 с.

Константинов, Константин. Избрани разкази. С., Бълг. писател, 1957. 374 с.

Наковски, Атанас. Просено зърно. Повест. С., Нар. младеж, 1957. 174 с.

Михайлов, Панчо. Под земята. Разкази. С., Бълг. писател, 1957. 212 с.

Крънзов, Георги. Родопски войвода. С., Бълг. писател. 1957. 46 с.

Константинов, Георги. Алеко Константинов. Биографичен очерк. С., Бълг. писател, 1957. 153 с.

Стаматов, Върбан. От обич. Разкази. С., Бълг. писател, 1957. 334 с.

Редакционен комитет

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

АТАНАС НАТЕВ, БОРИС ДЕЛЧЕВ, ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ЦАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ
ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ, ПЕТЪР ДИНЕКОВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов